

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Nagy Krisztina*

Selye János Egyetem Református Teológiai Kara

A reinkarnáció református szemmel

Bevezetés

A Pew Research Center 2020-as felmérése szerint¹ a világ népességének 75,8%-a vallotta magát vallásosnak, ami mintegy 5,9 milliárd embert jelent. Közülük hindunak 1,2 milliárd, buddhistának 324 millió, dzsainának 4-5 millió fő vallotta magát, a reinkarnáció valamely más formájában hívő ember pedig mintegy 130-200 millió fő lehet. Összesen tehát a világ népességének mintegy 21-22%-a hisz a reinkarnáció valamelyik formájában, azaz kb. 1,7-1,75 milliárd ember. Az Amerikai Egyesült Államok magát keresztyénnek valló felnőtt lakosságának 30%-a (a katolikusok 38%-a, a protestánsok 26%-a, az evangélikások 16%-a) hisz a reinkarnációban.² A népességi adatokat figyelembe véve ez nagyjából 50 millió embert jelent. (Magyarországi vonatkozásban nincs ilyen felmérés, becsülni pedig nem érdemes.) Az, hogy mintegy 50 millió ember hisz a reinkarnációban, megdöbbentő, és felveti a kérdést: vajon tudunk-e eleget a reinkarnációról? Mit jelent ez a szó, és ténylegesen milyen eseményre utal? Ez a tanulmány tehát a reinkarnáció kérdését járja körül református keresztyén szemszögből.

A kérdést kizárólag teológiai oldalról tekintjük át, a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége által vallott vaisnava hinduizmus és Krisna-hit reinkarnációról vallott tanainak fényében. Igyekszünk megválaszolni azt a kérdést, hogy melyik református keresztyén tanok állíthatóak szembe a reinkarnációval mint a halál utáni eseménnyel, az ember, a lélek halál utáni létezésének kérdésével. Röviden áttekintjük a nyugati világ reinkarnációelméleteinek néhány aspektusát, majd megadjuk azt a teremtettségi alapot, amelyen a Krisna-hit és a keresztyén-

* Nagy Krisztina (Székesfehérvár, 1973) 2020-ban szerzett teológiai képesítést a felvidéki Selye János Egyetem Református Teológiai Karán, és ugyanitt folytatja doktori tanulmányait. Érdeklődési köre a rendszeres teológia és az apologetika. Szűkebb kutatási területe: a hinduizmus és a Krisna-hit viszonya a protestantizmushoz. Jelenleg az értekezése elkészítésén dolgozik dr. Kovács Ábrahám irányításával. E-mail címe: nagykriszta730221@gmail.com.

¹ The Global Religious Landscape. In: *Pew Research Center*. Report, December 18, 2012. <https://www.pewresearch.org/religion/2012/12/18/global-religious-landscape-exec/> (2025. nov. 1.).

² Nortey, Justin – Lipka, Michael – Alvarado, Joshua: Few Americans Blame God or Say Faith Shaken Amid Pandemic, Other Tragedies. In: *Pew Research Center*, Nov. 23, 2021, (1–51) 36. https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/20/2021/11/PF_23.11.21_problem_of_evil.pdf (2025. nov. 1.).

ség áll, majd áttekintjük a reinkarnáció Krisna-hitű megfogalmazását, és igyekszünk ezzel szemben felmutatni a református keresztyén tanítás egyes elemeit is.

A dolgozat a *theologia religionum*, azaz a vallások teológiája módszertani alapján áll. Veli-Matti Kärkkäinen finn teológus meghatározása szerint a vallások teológiája „arra törekszik, hogy teológiailag átgondolja, mit jelent a keresztyének számára együtt élni más hitű emberekkel, és mi a keresztyénség viszonya más vallásokhoz”.³ Eszerint a *theologia religionum* a megismerésre és elemzésre helyezi a hangsúlyt annak érdekében, hogy korunk pluralista világában megvalósulhasson a más vallásokkal való együttélés.

A más vallásokkal való együttélés kulcsmozzanata a másik felé fordulás, vagyis az az igény, hogy megismerjük és megértsük, mit és miért hisz a másik. Mindennek úgy kell történnie, hogy a saját hitünk csorbát ne szenvedjen, és elvtelen kompromisszumra se kényszerüljünk. Dolgozatomban ezt az alapelvet figyelembe véve igyekszem kitekintést nyújtani a Hare Krisna-mozgalom által vallott reinkarnációtanra, és az abban felvetett kérdésekre válaszokat találni a református hitelvek alapján.

A fogalom

A reinkarnáció gondolatával számos vallás esetében találkozhatunk az ókortól egészen a modern időkig. Azonban ha a fogalom egyszerű magyarázatát igyekezünk megtalálni, azt tapasztaljuk, hogy a különböző hitrendszerek többféle szóval írnak le különféle jelenségeket. Más és más reinkarnációtana van például a hindu vagy a buddhista vallásnak, és a modern nyugati világ reinkarnációképzetei is teljesen különböznek attól, amit a nagy, történelmi (reinkarnációhitű) vallások képviselnek. Az angol nyelvű irodalom többféle kifejezést használ az ember újra megtestesülésének folyamatára. Ezek részben fedik egymást, részben pedig különböznek egymástól a hozzájuk kapcsolódó tanok mássága miatt. A legáltalánosabb a “rebirth”, azaz az újjászületés, illetve a “reincarnation”, vagyis a reinkarnáció szó használata, de ismeretes a “transmigration” (transzmigráció) kifejezés is.

Norman McClelland ekképpen határozta meg az újjászületés fogalmát:

„Az a folyamat, amely során egy személy vagy állat valamilyen alapvető aspektusa, amely a testi halál bekövetkeztekor megszűnik az előző testben, új testben jelenik meg, és ennek léte nem esik egybe időben az előző testtel.”⁴

³ Kärkkäinen, Veli-Matti: *An Introduction to the Theology of Religions: Biblical, Historical and Contemporary Perspectives*. InterVarsity Press, Downers Grove, Illinois 2003, 20.

⁴ McClelland, Norman: *Encyclopedia of Reincarnation and Karma*. McFarland and Company, Inc., London 2010, 218.

Az újjászületés során tehát az élőlény egyik lényegi alkotóeleme egy másik élőlényben kap új testet a halált követően, ugyanis enélkül az új test nem válhatna valódi élőlényé. Néhány kivételtől eltekintve az újjászületés és a reinkarnáció kifejezést egymást helyettesítő szinonimáknak tekinthetjük, viszont a transzmigráció olyan folyamat, amely már állati vagy növényi létezés is magában foglal, így nem teljesen ugyanaz, mint az előző kettő. A reinkarnáció vagy újjászületés horizontális jellegű, vagyis például emberből emberbe történő átmenetet jelöl, a transzmigráció esetében viszont vertikális az átmenet: emberből állatba, vagy fordítva is átléphet a lélek.⁵

A reinkarnáció a nyugati gondolkodásban

Hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy a reinkarnáció a keleti ideológiák és keleti vallások sajátossága, azonban az ókori keresztyén gondolkodásban is megjelent. Órigenész (184–254), a Kr. u. 3. század egyik legnagyobb teológusa úgy gondolta, hogy az anyagi világ mulandó, az ember földi élete pedig létezésének csak egy bizonyos részét jelenti. A lelkek a testtel való egyesülés előtt is léteztek:

„Ha teljességgel minden a Bölcsességben teremtett, a Bölcsesség pedig mindig létezett, előképként és előzetes formában mindenkor megvoltak a Bölcsességben azok a dolgok, amelyek azután valóságos létezőkként megteremtettek.”⁶

A lelkek „Isten szellemi, láthatatlan világának tagjai, létezésükkel megelőzik a testbe költözést”,⁷ és azt követően a testtől való elválás után is létezni fognak.⁸ Isten egyforma szellemi természetű, szabad döntésre alkalmas lényeket teremtett, akik szabad döntésükkel hibásan élve, elfordultak és eltávolodtak Istentől. Az Istentől eltávolodott lelkek feladata az Istenhez való visszatérés, amely egy fejlődési, tökéletesedési folyamat során érhető el.

Az ember istenképűsége a teremtettségéből ered, azonban a tökélesedésért magának az embernek kell munkálkodnia.⁹ Az igaz ember élete során egyre jobban

⁵ Látni fogjuk, hogy a Krisna-hit mindkét reinkarnációs irányt vallja, ahogy általában a hindu vallások. A modern nyugati reinkarnációhitek az emberből emberbe történő átmenetet hirdetik, hiszen számukra az újjászületés új lehetőségeket és a korábbi hibák kijavításának lehetőségét jelenti.

⁶ *A princípiumokról* I. 4,5. A fordítás forrása: Órigenész: *A princípiumokról*. I. kötet. Ford. Pesthy Monika, Kránitz Mihály, Somos Róbert. Catena – Fordítások/Monográfiák 5. Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó, Budapest 2003, 85.

⁷ Pásztori-Kupán István: *Követvén a szent atyákat. Az ógyház dogmatörténete 381-ig*. Napoca Star Kiadó – Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2010, 69.

⁸ Vanyó László: *Az ókeresztyény egyház irodalma*. I. kötet. Jel Kiadó, Budapest 2013, 376.

⁹ Somos Róbert: Órigenész platonizmusa. In: *Magyar Filozófiai Szemle*, 65. (2021/4), (33–51) 48.

Isten felé közeledik, őt utánozza, őt követi, és a lélek a halál után is képes tovább fejlődni, Isten megismerésében előre haladni. Órigenész azt is vallotta, hogy az ember (és minden teremtetett lény) olyan szabadsággal rendelkezik, amelyben fennáll az újabb bukás és újabb megtérés lehetősége is. Órigenész tanításában látható az a lehetőség is, hogy az ember szabad akaratából újra és újra elfordul Istentől, így ebben a felfogásban megtalálható a „végeérhetetlen körforgás”¹⁰ lehetősége is.

Órigenész halála után tanításának követői és támadói is akadtak: csodálták és bírálták egyidejűleg.¹¹ Különösen a lelkek preegzisztenciájának tana okozott vitákat, azonban a névvel fémjelzett origenizmus csak részben tükrözi az ő tanításait. A II. konstantinápolyi zsinat 543-ban elítélte az origenizmust, „pellengérré állította Órigenészt”,¹² és kiközösítéssel fenyegette követőit:

„Ha valaki azt mondja vagy gondolja, hogy az emberek lelkei előbb léteztek, ugyanis ezek azelőtt oly lelkek és szent erők voltak, akik az isteni szemlélődés teljességét kapták, de rosszabbra fordultak, ezért elhidegültek az Isten szeretetétől, és ezért nevezték azokat görögül pszükhének, azaz léleknek, és vezeklés végett lettek bebocsátva a testekbe, legyen kiközösítve.”¹³

Miután Nagy Konstantin császár és Licinius milánói ediktumával (313) a keresztyénség törvényes vallássá lett, majd I. Theodosius császár 380-ban a Római Birodalom államvallásává tette a keresztyénséget, és ezzel teljesen megszűnt a keresztyének üldözése, a keresztyénség nem folytatott a középkorig harcot más vallásokkal, ugyanis a keresztyén szellemiségű állami felügyelet hatékonyan kiiktatott minden versenyt a hit világában.¹⁴ A nagy földrajzi felfedezések korában a keresztyén (jellemzően római katolikus) misszió eljutott Ázsiába is, ahol találkozott a hindu és buddhista gondolatokkal, és „komoly tapasztalatokra tettek szert az interkulturális kapcsolatok kérdéskörében”.¹⁵ A reformáció korában mind

¹⁰ Vanyó László: *i. m.* 379.

¹¹ Vermes Géza: *A keresztyénség kezdetei. Názárettől Nikaiáig* (Kr. u. 30–325). Ford. Nagy Mónika Zsuzsanna. Libri Kiadó, Budapest 2013, 331.

¹² Uo.

¹³ Denzinger, Heinrich – Hünermann, Peter: *Hitvallások és az egyház tanítóbívatának megnyilatkozásai*. Filá Béla és Jug László fordításának felhasználásával összeállította Romhányi Beatrix és Sarbak Gábor. Szerk. Burger Ferenc. Szent István kézikönyvek, 9. Örökmécs Kiadó, Bányterenyre – Szent István Társulat, Budapest 2004, 403. pont, 162.

¹⁴ Kovacs, Abraham: The Challenge of the Post-Christendom Era: The Relation of Christian Theology to World Religions. In: Goodwin, Stephen R. (ed.): *World Christianity in Local Context: Essays in Memory of David A. Kerr*. Continuum, New York – London 2009, 3–23.

¹⁵ Kovács Ábrahám: Különböző teológiai megközelítések más vallásokhoz. In: Nagy Antal (szerk.): *Napkeletől napnyugatig: Vallástörténeti tanulmányok*. I–II. rész. Lux Könyvkiadó, Budapest 1999, 39.

Luther, mind Kálvin foglalkozott más vallásokkal, azonban a történelmi-földrajzi helyzetük folytán különösen az iszlám érdekelte őket. Mindketten elismerték bizonyos értékeket más vallásokban, de igaz vallásként nem fogadták el őket.¹⁶

A modern kori felmérések szerint a nyugati világ népességének jelentős hányada (kb. 20-25 százaléka)¹⁷ hisz valamiféle reinkarnációban, és ez nemcsak az ezoterika vagy a New Age keretén belül látható, hanem saját, hagyományos vallásosságuk keretén belül is. Fontos azonban megértenünk, hogy a nyugati ember mást ért reinkarnáción, mint azt eredeti helyén tapasztaljuk, ugyanis „a nyugatiak hajlamosak a tanítást kiemelni a hagyományok keretéből, és azt individualizáltan értelmezni”,¹⁸ illetve saját szükségleteik szerint alakítani.

A reinkarnáció a nyugati környezetben az ezoterikus irányzatokban nyert teret magának a legnagyobb erővel. Az ezoterika pontos meghatározását az nehezíti, hogy sokféle csoport sokféle tanítása ötvöződik benne, állandó változásban van, s miközben számos fogalmat, kifejezést kölcsönöz más vallásokból, azokat saját céljai szerint használja.¹⁹ Az ezoterikus vallások közül a 19. század végén létrejött Teozófiai Társaság és gondolatisága tekinthető a legsikeresebbnek és leghíresebbnek. A társaság kezdetben okkult és pszichés jelenségek feltárására törekedett, és bizonyos értelemben az amerikai szabadkőművességből merített. Többféle vallásból választott ki tanításokat, amelyeket elfogadott, de különösen az indiai vallások gyakoroltak rá erős hatást, és ezeket – különösen a karma és reinkarnáció kérdését – nyugati ezoterikus értelemben tanították. Az eredeti reinkarnáció (lényegét tekintve) negatív konnotációja helyett a teozófusok pozitív szemszögből ítélték meg az újraszületést, és bizonyos értelemben a „spirituális evolúció”²⁰ eszközeként értelmezték. A teozófiai gondolkodás alapját képező egységes világ-szellem által alkotott világban az ember a teremtés koronája, amely azonban nem csupán ezen a földön, hanem más bolygókon is létezik. Az ember fokozatosan emelkedik ki az „alsóbbrendű korlátolt létállapotból a legmagasztosabb szellemi

¹⁶ Beyerhaus, Peter: *A vallások teológiájának kérdése a protestantizmusban*. Ford. Pákozdy László. In: *Theologiai Szemle*, 21., új évf., (1968/7–8/), (215–222) 215. Az előadás a Németországi Evangélikus Egyház (Evangelische Kirche in Deutschland) bensheimi Vallástudományi Intézetének (Konfessionskundliches Institut) 1968. évi tudományos értekezletén hangzott el.

¹⁷ Ld. Partridge, Christopher: *Alternative Spiritualities, New Religions, and the Reenchantment of the West*. In: Lewis, James R. (ed.): *The Oxford Handbook of New Religious Movements*. Oxford University Press, Oxford–New York 2004, (39–67) 50.

¹⁸ Uo. 52.

¹⁹ Bogdan, Henrik: *Western Esotericism and New Religious Movements*. In: Lewis, James R. – Töllefsen, Inga B. (eds): *The Oxford Handbooks of New Religious Movements*. Vol 2. Second Edition. Oxford University Press, New York 2016, (455–468) 455–458.

²⁰ Bogdan, Henrik: *i. m.* 460.

öntudathoz”.²¹ Amikor eléri ezt a magasztos szellemi fenséget, akkor „határtalan, mindentudó isteni öntudatra ébred”.²² Ezt az utat az ember a reinkarnáció útján járja be. Az anyagi test halála félbeszakítja az ember tanulási, tapasztalatszerzési és tapasztalatgyűjtési lehetőségeit ezen a földön, ezért a lélek a test halála után még tanulásra szorul, és hogy célját elérje, kénytelen újra testet öltetni.

A teozófikus gondolkodás a 21. század harmadik évtizedében is hódít a reinkarnációt illetően. A Magyar Teozófiai Társulat honlapján jelent meg például egy 2022-es cikk fordítása, amelyben ezt olvashatjuk:

„Habár a reinkarnáció gondolata sohasem fogja teljesen kitörölni a haláltól való félelmet, amely oly sok embert kísért, legalább felkínálja annak a fogalmát, ami szerint valószínű a folyamatos létezés, és azt, hogy az élet és a tudatosság létezhet fizikai test nélkül. Ha elfogadjuk ezt az alapvető feltevést, amely szerint rendszeres időközönként meghalunk és újraszületünk, általában véve sokkal nagyobb perspektívát kapunk a létezésről. Végül is, ez csak egy élet a sok közül.”²³

A New Age-mozgalom többek között teozófiai gyökerűnek tekinthető, amely a Hare Krisna-mozgalommal egyidejűleg lett ismertté az 1960-as évek ellenkultúrájában, és egy új korszak elérését jósolta. Ennek a vallásnak vagy mozgalomnak a besorolása sem könnyű, különösen a „New Age változó természete miatt”.²⁴ A New Age annyiféle vallás és irányzat kombinációja, és annyiféle módon variálható, hogy vallásként történő besorolása is kérdéses. A New Age reinkarnáció-gondolata arra épül, hogy „az emberek újjászületésükkel akarnak megtisztulni és a lélek nyugalmi állapotába kerülni”.²⁵ A világban minden teremtmény kapcsolatban van a nagy egésszel, annak elválaszthatatlan része, onnan indul és oda tér vissza. A reinkarnáció a New Age értelmezésében az emberi léleknek egy új testbe történő átvándorlását jelenti az előző test halálát követően.

²¹ Stojits Iván: *Teozófia és a teozófiai mozgalom*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest 1905, 4.

²² Uo. 4.

²³ Wyatt, Tim: Mindig van újrászületés. Ford. Szabó Lilla. In: *Magyar Teozófiai Társulat*. (A tanulás csarnoka/olvasnivalók), (1–4) 1. https://www.teozofia.hu/sites/default/files/olvasnivalok-pdf/Tim%20Wyatt_Reinkarn%C3%A1ci%C3%B3%20cik克福ord.pdf (2024. márc. 8.), 1. A fordítás forrása: Wyatt, Tim: There Is Always Reincarnation. In: *The Theosophist* 143 (2022/7), 18–20. <https://www.ts-adyar.org/sites/default/files/2024-01/Vol143No07%20Apr%202022.pdf> (2025. nov. 1.).

²⁴ Frisk, Liselotte – Gilhus, Ingvild Sclid: The New Age. In: Lewis, James R. – Tøllefsen, Inga B. (eds): *The Oxford Handbooks of New Religious Movements*. Vol 2. Oxford University Press, New York 2016, (469–481) 473.

²⁵ Fukk Lóránt: A New Age-világmozgalom. In: *Theológiai Szemle*, 39. új évf., (1996/1–6), (207–212) 207.

A skót filozófus, teológus és misszionárius, Alfred George Hogg 1909-ben megjelent, majd 1970-ben újra kiadott *Karma and Redemption* című könyvében arra tett kísérletet, hogy egymás mellé helyezze a hindu és a keresztyén tanítást, különösen ami a megváltást és újraszületést, illetőleg ezek szükségességét illeti. Hogg szerint a karma és újraszületés tanítása mögött a megérdemelt vagy meg nem érdemelt emberi szenvedés körvonalazódik, hiszen egyértelmű arányosság látható az ember korábbi életének érdemei és hiányosságai, valamint a jelen létezésének örömei és bánatai között.²⁶

A hinduk számára megoldhatatlan kérdést vet fel Jézus helyettes szenvedése és halála, ugyanis a karmatan szerint minden embernek magának kell helyt állnia saját cselekedeteiért, legyen az akár jelen, akár korábbi életének terméke. Míg a karma minden embernek sajátja, és saját maga cselekedeteivel terhelt, addig a keresztyén megváltás egy másik személy, nevezetesen Jézus Krisztus azon váltságművén alapszik, amelyet a történelemnek egy pontján hajtott végre. Hogg elismeri, hogy a hindu gondolkodás is ismeri az istenség kegyelme általi kimenekedés lehetőségét, viszont ahhoz, hogy az egyén kimenekülhessen a karma által determinált sorsból, a lélekvándorlás körforgásából, szükségesek a saját cselekedetei és az istenséghez való kapcsolódás igénye is.²⁷

A hindu és a keresztyén tanítások egymás melletti tárgyalását a Hans Küng és Heinrich von Stietencron neve által fémjelzett 1982-es dialógus is élénk tárja. Ennek anyaga magyarul is megjelent *Párbeszéd a hinduizmusról* címmel. A megváltás témáját tárgyalva Küng elsősorban abban látja a két vallás hasonlóságát, hogy mindkét vallás ismeri „az elidegenedést, az elesettséget és a világ rászorultságát a megváltásra”,²⁸ illetve mindketten a saját vallásuk által hitt „abszolútum által remélnék mindettől megszabadulni”.²⁹ A reinkarnációval összefüggésben Küng azt állapítja meg, hogy „a nyugati világban a reinkarnáció tana egy szellemi válásos vákuumot tölt be. Olyan kérdéseket válaszol meg, amelyekre máshol nem találunk feleletet.”³⁰ Hogghoz hasonlóan Küng is úgy látja, hogy a reinkarnáció tana mögött egy morális alapokon nyugvó világrend, az igazság, az erkölcs és az értelem kérdései rejlenek, hiszen egyetlen emberi élet nem elegendő az ember etikai kiteljesedéséhez, a jó és a rossz tetteink által felbillent egyensúly helyreállításához és az ember megtisztulásához. Küng ezzel a gondolattal állítja párhuzamba

²⁶ Hogg, A. G.: *Karma and redemption: An Essay Toward the Interpretation of Hinduism and the Re-statement of Christianity*. Diocesan Press, Madras 1970, 43.

²⁷ Uo. 18.

²⁸ Küng, Hans – Stietencron, Heinrich von: *Párbeszéd a hinduizmusról*. Ford. Szabóné Révész Magda. Kereszténység és világvallások. Palatinus-Könyvek Kft., Budapest 1999, 155.

²⁹ Uo. 155.

³⁰ Küng, Hans – Stietencron, Heinrich von: *i. m.* 163.

a tisztítótűzről szóló tanítást, amely lényegében egy második élet, amelyet az örök élet mintegy harmadikként követ.³¹

Hazánkban a hinduizmust és így a hindu reinkarnációtant a Hare Krisna-mozgalom tanításaiban és tevékenységében láthatjuk a leglátványosabban, ezért a reinkarnáció témájával összefüggésben helyénvalónak tűnik a Krisna-hit nézeteit áttekinteni. A Hare Krisna-mozgalom a hinduizmus 16. századi megújulási mozgalmából eredezteti önmagát, ugyanakkor egy Kr. e. 2. század körül kialakult bhaktihagyományhoz, a hinduizmus vaisnava irányzatához köti. A vaisnavahinduizmus hívei szerint isten mindenki számára elérhető, függetlenül attól, hogy milyen korú, nemű, vagy melyik kaszthoz tartozik. Ez a megengedő gondolkodás nemcsak India társadalmának szélesebb rétege számára engedte meg a felszabadulást, hanem utat nyitott a nyugati világ felé is.

A gaudíja vaisnavizmus (a tehénpásztor Krisna kultusza) Csaitanja vallásreformátor (1486–1534) munkájának eredménye. Csaitanja tanítása megreformálta a vaisnava gondolkodást: megmutatta a helyes utat az isten eléréséhez.³² Tanítása és istenszeretete nyomán később úgy tekintettek rá és úgy tisztelték, mint aki Krisna földi megjelenése, avatárja volt. Halálát követően reformja és irányzata háttérbe szorult, majd ismételt fellendülésük a 20. század elejére tehető. A gaudíja vaisnavizmus prédikáló és szerzetesi rendszerét Bhaktisiddhanta Saraswati Thakura (1874–1936) alapította meg, s egyben tanítványai missziós feladatává tette az irányzat tanainak egész világon való terjesztését. Tanítványai megjelentek Angliában, Németországban, Japánban, de a mozgalom leglátványosabb sikerét Abhaj Csaranáravinda Bhaktivedánta Szvámi Prabhupáda (1896–1977), a Hare Krisna-mozgalom alapítója érte el a 20. század derekán. A Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége 1986-ban lépett színre, egyházként pedig 1989-ben jegyezték be, és ezt követően sok helyütt és sokféle módon fordul az átlagemberekhez és vallástudósokhoz, teológusokhoz, hogy tanításait és az élet nagy kérdéseire adott válaszait megismertesse velük.

Swami Prabhupáda könyvei és a vele készült interjúk magyar nyelven is megjelentek és elérhetőek, s ezek mellett még számos magyar Krisna-hívő tollából születtek tudományos igényű publikáció, illetve monográfia is.³³ A New Age és né-

³¹ Küng, Hans – Stietencron, Heinrich von: *i. m.* 167–168.

³² Farkas Judit: „*Ardzsuna dilemmája*”. *Reszocializáció és legitimáció egy magyar Krisna-hitű közösségben*. Kultúrák keresztútján 1586–1953, 11. Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete – L'Harmattan Kiadó, Budapest, Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Néprajz – Kulturális Antropológiai Tanszék, [Pécs] 2009, 19.

³³ Ld. például: Tasi István: *Kérdések és válaszok a Krisna-tudatról*. Lál Kiadó, Somogyvámos 2002. Danka Krisztina: „Létra az égbe”. A transzcendens megtapasztalásának anatómiája – a

hány buddhista, illetve hindu irányzat magyarországi feltűnésével egyidejűleg pedig egymás után jelentek meg azok a tanulmányok és könyvek, amelyek katolikus és protestáns szémszögből elemezték ezeknek az irányzatoknak tanításait.³⁴ A Hare Krisna-mozgalom tanításainak református szemléletű teljes körű kritikai áttekintése még várat magára, és ez a tanulmány is csak a tanítás egyik elemére, a reinkarnáció és a feltámadás kérdéskörére összpontosít a teljesség igénye és talán lehetősége nélkül.

A hinduizmus és a keresztyénség időképe. A spirális és lineáris idő

Az emberi létezés mindig időben és térben történik, ezért lényeges kérdés: mit gondolunk és hiszünk arról, hogy létezésünk hol kezdődik, illetve hol ér véget, ha egyáltalán véget ér? Az ember mindig időben és térben látja önmagát, és ugyanígy időben és térben helyezi el a transzcendens tényezőt is, amelynek életében nagy jelentőséget tulajdonít. A vallásos ember „kétfajta időben él”: a profán és a szent időben. A profán idő valóságában, a profán térben élő ember minden időszakban ugyanúgy éli meg a szent idő fontos pillanatait, a vallási tartalmú ünnepeket, s így e a szent pillanatok ritmikus lüktetése viszi egyik pontjától a másikig az életet.³⁵

A vallásos ember számára a szent cselekmények ritmikus ismétlődése adja meg azokat a kereteket, amelyeken belül értelmezni tudja létezését és a Szenttel való kapcsolatát. Minden ember megéli saját életének lineáris előrehaladását a bizonyosan bekövetkező végső pillanatig, a halálig, és hitétől függően gondolkodik az ezt követő időről is. A szent idő az emberi életen túl is számottevő jelentőségű, hiszen a hívő számára a halál nem megsemmisülés, hanem a szent idő egy új szakaszának kezdete. Attól függően, hogy mit hisz és mit gondol a halál utáni létezésről, az ember reménykedik a jó bekövetkezésében, vagy retteg az elképzelhetetlen rossz árnyékában. Az időről vallott nézetek és az emberi létezésről, az életről, a halál utáni lehetőségekről vallott hit szoros összefüggést mutatnak egymással mind a ciklikus, mind a lineáris időfogalmat illetően.

hindu vaisnava modell. In: *Vallástudományi Szemle*, 2. (2006/2), 66–85. Illetve ld. még Farkas Judit már hivatkozott „*Ardzsuna dilemmája*” című könyvét és Banyár Magdolna publikációit.

³⁴ Ld. pl. Szentpétery Péter, Kodácsy Tamás, Szalai András írásait protestáns oldalról és Patsch Ferenc írásait vagy Gál Péter: *A New Age – keresztyény szemmel*. Lämpás Kiadó – Szegettkő Kiadó, Abaliget–Budapest 1994, immár hetedik kiadásban is megjelent könyvét katolikus oldalról.

³⁵ Eliade, Mircea: *A szent és a profán*. Ford. Berényi Gábor. Helikon Kiadó, Budapest 2014, 50.

A hindu időfelfogás szerint „mindent megelőzően és mindenén túl és felül létezik a világot átható, teremtő ősök, a Brahman”,³⁶ az idő és a tér pedig kizárólag a teremtett és Brahmanból eredő világra érvényes és értelmezhető.

„Az idő egyfajta (isteni) energia, amelynek segítségével az anyag és a tér megnyilvánul (azaz a teremtés tárgyává válik), s amely az anyag és a tér teremtésében, alakításában és megsemmisítésében is részt vesz.”³⁷

A vallásos művészetben az időt gyakran kerékként ábrázolják, amely megállíthatatlanul forog tovább a teremtés és a pusztulás ciklusaiban, így „a világok örökké visszatérő folyamatban keletkeznek és elmúlnak”.³⁸

A világok keletkezése és felbomlása közötti időszak egy kálpa vagy Brahmanap, ami 1000 mahájugát foglal magában. Egy-egy mahájuga ideje alatt négy korszak következik egymás után, amelyekben a kezdeti aranykor után egyre lejjebb süllyed az erény és a jószág, míg végül elérünk a káljuga idejébe, ami a jelenbéli korunknak felel meg. A korszak végén a világ felbomlik, és minden „visszatér az eredetébe”,³⁹ amikor a világ hatalmas tűzvészben pusztul el. A pusztulást követően Brahma ismét újraalkotja a világot, és az egész ciklus előről kezdődik. E ciklusban az élőlények lelke is ciklikusan ismétlődő körforgásban létezik. Ezt nevezzük szamszárának. Az ember léte a szamszárában lineárisan halad a halál felé, ez azonban csak átmeneti állapot, ugyanis újabb és újabb létezések követik egymást, és a létezés lényege az örökkévalóság felé halad.⁴⁰

A *Bhágavad-Gítá*, a hindu filozófia alpműve így fogalmaz:

„A teremtés kezdetén az élőlények Ura az emberek és félistenek nemzedékeit bocsátotta előre Visunak szánt áldozatokkal, aztán megáldotta őket, mondván: Legyetek boldogok e jajna (áldozat) által, mert ennek végrehajtása majd megajándékoz benneteket mindennel, ami kívánatos a boldog élethez és a felszabaduláshoz!”⁴¹

Swámi Prabhupáda magyarázata szerint:

³⁶ Lux Éva: Beágyazott idő – krisnás szent idő a keresztény profán időben. In: *A megfoghatatlan idő. Tanulmányok*. Néprajzi Tabula Könyvek 2. Néprajzi Múzeum, Budapest 2000, (218–243) 221.

³⁷ Uo. 222.

³⁸ Hinduizmus. In: Bellinger, Gerhard J: *Nagy valláskalauz. 670 vallás, egyház és kultusz, világnézeti-vallási mozgalom és társaság, valamint vallásfilozófiai iskola lexikona*. Ford. Viola József. Akadémiai Kiadó, Budapest 1993, (150–183) 166.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Gyurka Zsófia: Vaisnava időszámítás, ünnepek, naptár. In: *Kultúra és Közösség*, (2000/2–3), (71–79) 75.

⁴¹ Prabhupáda, A. C. Bhaktivedanta Swami: *A Bhágavad-Gítá úgy, ahogy van*. Második, javított és bővített kiadás. Bhaktivedanta Book Trust, Budapest 1993, 150.

„Az Úr azért teremtette ezt az anyagi világot, hogy a feltételekhez kötött lelkek megtanulhassák, hogyan kell jajnákat (áldozatokat) végrehajtaniuk Visnu elégedettsége érdekében [...], hogy aztán jelenlegi anyagi testük halála után beléphessenek Isten birodalmába.”⁴²

A keresztyénség számára az idő kezdete a teremtésben gyökerezik, míg a vége az új teremtésben van, amely „beleolvad az örökkévalóságba”.⁴³ Az időfolyam csúcspontja Jézus Krisztus személyében látható: testté létele, kereszthalála és feltámadása képezi az üdvösség történetének legszentebb időszakát. Az üdvtörténet a múlt, a jelen és a jövő aspektusából szemlélendő, és egyenes vonalban halad a múltból az eszkatologikus jövő felé. A keresztyén ember számára „a predestináció és az eschatologia kettős fényében zajlik a történelem”.⁴⁴ A múlt az Isten által megígért és Jézus Krisztus által elvégzett megváltásban áll, míg a jelen az elrendelt és a jövőben megvalósuló eszkaton felé vezető út. Ezen az úton járva állandó, folyamatos jelenként éljük meg a megváltott voltunkat, és Jézus Krisztusnak a Szentlélek által az egyházban (és a történelemben) véghez vitt cselekedeteit. A jelenünk valóságában észlelhető és megélhető idő a múltban a Szentháromságban gyökerezik, és a jövőben is a Szentháromság felé vezet.

A protestáns gondolkodás szerint Isten azért hozta létre a világot, hogy az őt dicsőítse és az ember javát szolgálja. Minden teremtmény Isten gondolatából és szeretetéből született, és az a rendeltetése, hogy az Úr dicsőségét tükrözze. Az ember különleges helyet foglal el a teremtésben, mert Isten képére és hasonlatosságára teremtett, és az a hivatása, hogy gondoskodjék a világról, megőrizze azt, és hálával éljen Isten iránt. A fogság utáni korban keletkezett hitvallás szerint: „Ezt mondja az ÚR, aki az eget teremtette, ő, az Isten, aki a földet formálta, alkotta és megszilárdította, nem kietlennek teremtette, hanem lakóhelynek formálta: Én vagyok az ÚR, senki más!” (Ézs 45,18)

A Hare Krisna-mozgalom tanítása a reinkarnációról

A hindu vallásban az életről vallott ciklikus felfogás is az idő ciklikusságába vetett hitbe illeszkedik, amely szerint az élőlények újra és újra átélik a születést és a halált,⁴⁵ hogy különböző létformák között vándoroljanak a szamszára körforgá-

⁴² Prabhupáda, A. C. Bhaktivedanta Swami: *A Bhagavad-Gítá úgy, ahogy van*, 150.

⁴³ Németh András: Mi is az idő? – Történeti időszociológiai és időantropológiai vázlatok. In: *Iskolakultúra Online*, 1. (2007), (54–75) 61. https://misc.bibl.u-szeged.hu/45526/1/iol_2007_001_054-075.pdf (2024. márc. 10.).

⁴⁴ Koncz Sándor: Újreformátori teológia II. In: *Theológiai Szemle*, 22., új évf., (1979/1–6), (331–337) 336.

⁴⁵ Lux Éva: *i. m.* 226.

sában. A hindu felfogás szerint az ember minden tettét aszerint kell értékelni, hogy az milyen mértékben igazodik a dharma, azaz az örök világtörvény, örök világrend értelméhez és céljaihoz. Az ember egyéni léte azoknak a cselekedeteknek a függvénye, amelyeket előző létezései folyamán vitt véghez. Attól függően, hogy cselekedetei összhangban vannak-e a dharmával, vagy nem, a következő létezésben jobb vagy rosszabb újraszületésre számíthat.

Az újraszületés leíró és szabályozó törvényszerűségét karmának nevezik. Az ember gondolataival és tetteivel készíti elő a következő testi életbe való visszatérését, amely lehet magasabb vagy alacsonyabb szintű. A hindu gondolkodás szenvedésnek tartja ezt a körforgást, a halált és újraszületést pedig büntetésnek tekinti, ezért a létezésnek az a célja, hogy kimenekedjék a körforgásból. Az élőlényeknek lehetőségük van a fejlődésre és tökéletesedésre, de az ember az egyetlen, aki képes véget vetni a körforgásnak, „az állandóan, értelmetlenül ismétlődő születésnek és halálnak”.⁴⁶

A Krisna-tudat két részre osztja a világot: a lelki és az anyagira. A lelki világban az örök, lelki testtel rendelkező élőlények élnek, az anyagi világban pedig a Krisnától elfordult lelkek. A lelki világ örökké létező, míg az anyagi világot azért kellett megteremteni, hogy az az istentől elfordult lelkeknek legyen élőhelye. Ezek a lelkek szabad akaratukból fordultak el Krisnától, hogy kipróbálják, milyen lehet a független élet. Az anyagi világ lényegében büntetés a Krisnától elfordult lelkek számára, ugyanakkor lehetőséget is teremt a megjavulásukra, a Krisnához való visszatérésre. Az anyagi világban élő lelkek megtanulják, megértik útjuk során, hogy valódi életterük a lelki világ, és céljukká válik visszatérni oda.

A *Bhágavad-Gítá*ban Krisna azt mondja önmagáról, hogy létezése örök, soha nem fog megszűnni, és az emberi lelkek is örökkévalóak őbenne.⁴⁷ Minden élőlény egyéni lélek, amely minőségileg azonos Krisnával, „mennyeiségileg, nagysága és képességei szempontjából azonban örökké különbözik tőle”.⁴⁸ Az emberi élet során ez a lélek vándorol a gyermeki testből a fiatalba, majd a középkorúba és az idősebe, a halált követően pedig elhagyja azt. Míg az emberi test mindenki számára látható módon és állandóan változik, addig a lélek valójában örök és változhatatlan, „sohasem született és nem is hal meg”.⁴⁹

Amikor véget ér az egyén testi létezése, és meghal, „akkor a lélek, vagyis az életerő elhagyja a testet”,⁵⁰ és egy másik testbe költözik át. Mivel az anyagi világ-

⁴⁶ Tasi István: *Kérdések és válaszok a Krisna-tudatról*, 51.

⁴⁷ Prabhupáda, A. C. Bhaktivedanta Swami: *A Bhágavad-Gítá úgy, ahogy van*, 77.

⁴⁸ Tasi István: *Kérdések és válaszok a Krisna-tudatról*, 76.

⁴⁹ Uo. 37.

⁵⁰ Prabhupáda, A. C. Bhaktivedanta Swami: *Az önmegvalósítás tudománya*. The Bhaktivedanta Book Trust, Budapest 1990, 43.

ban uralkodó törvényszerűség szerint az anyagi test mulandó, az örök léleknek újabb és újabb testekre van szüksége. Ez ahhoz hasonló, mint amikor egy utas egyik szekérről a másikra száll át, vagy mint amikor a régi ruhánkat egy újra cseréljük. Ebben a körforgásban nemcsak az emberi lények, hanem az állatok és a növények is részt vesznek.⁵¹

Amikor a lélek legelőször az anyagi világba zuhan, „magasrendű”⁵² testet kap, de ha nem helyesen él vele, akkor lezuhan egy alacsonyrendű létformába, ahonnan aztán csak fokozatosan képes feljebb és feljebb, az emberi létezés szintjéig emelkedni. Ez a folyamat „az egyéni énnel olyan örökké tartó élete, amely az adás és vevés örök, kölcsönös vonatkozásában van a legmagasabb énnel”.⁵³ „Az embernek először azt kell megértenie, hogy ő lélek, valami más, mint ez a test”⁵⁴ – mondja Swami Prabhupáda. A szamszárából való kimenekedés azon múlik, hogy az ember felismeri-e testi és lelki létezésének azonosságát, illetve azt, hogy testi létezése nincs összhangban lelki létezésével. A test és a lélek nem tekinthetők örök egységnek, ugyanis sorsukat, létezésüket külön kell értelmezni és megérteni. Az ember lényege valójában a lélek, amelyet szoros kapcsolat fűz Krisnához, hiszen benne, belőle keletkezik.

Valójában a lélek Krisna örök lelkének apró szikrája, és az ember az egyetlen olyan élőlény, aki képességei szerint alkalmas arra, hogy felelősséggel döntsön jövője élete, további sorsa tekintetében. Az emberi létezésnek az a célja, hogy kiszabaduljon a karma törvényszerűségéből, és mentesüljön a lélek szenvedéssel teli sorsától, az újraszületések körforgásától. Az újraszületés mikéntjét, az új testet, az új létformát az határozza meg, hogy az ember mire összpontosít halála pillanatában, mi van a szívében. Ha az ember tiszta életet él, és törekszik a szellemi tökéletesedésre, azonban ezen az úton vannak még hiányosságai, akkor akár ismét emberi testet is ölthet útjának folytatásához, hogy tovább fejleszthesse önmagát a cél elérése érdekében.

A karma törvényszerűsége szerint minden tettünk egy hozzá igazodó mértékű hatást gerjeszt a következő életünkre nézve. Például egy jó cselekedetünk eredménye törvényszerűen egy felénk irányuló jó következmény megtapasztalása az újabb életben, illetve egy rossz cselekedet negatív következménnyel fog járni. A jó és rossz elkülönítéséhez ismerni kell a világban uralkodó törvényt, a dhar-

⁵¹ Hornyánszky Balázs – Tasi István: *A természet IQ-ja*. Kornétás Kiadó, Budapest 2005, 141.

⁵² Tasi István: *Kérdések és válaszok a Krisna-tudatról*, 44.

⁵³ Szathmáry Sándor: Memento mori. Vallástörténeti körkép: hogyan értelmezi az öt világ-vallás a halált? In: *Theológiai Szemle*, 27. új évf. 4., (1984/4), (216–222) 220.

⁵⁴ Prabhupáda, A. C. Bhaktivedanta Swami: *Az önmegvalósítás tudománya*, 43.

mát, és a Felsőlélek biztosítja, hogy előbb vagy utóbb (akár sok-sok élet után) mindenki megkapja saját cselekedetei visszahatását.⁵⁵

Az ember sorsa nem reménytelen, még a karma és a szamszára ellenére sem. Van lehetőség visszatérésre Krisnához, aki az élőlények „legfőbb jóakarója és jótevője”,⁵⁶ és mindent megtesz annak érdekében, hogy megtanítsa az embernek a visszafelé vezető utat, és ezért jelenik meg időről időre különböző formákban, avatárokbán⁵⁷ a földön. Ugyanis az a célja, hogy a lelkek megismerjék a lélekvándorlás szenvedéseiből való kijutás módját, és hogy azon az úton járjanak, amely visszavezet őhöz. Ahhoz, hogy Krisna tanításai eljussanak az emberhez, tanítványokra van szükség, akik láncszemekként követik egymást. A hívő vagy kereső ember egy „szent életű személy társaságába kerül, [...] a bölcs felszabadítja őt a májja⁵⁸ hálójából azáltal, hogy lelki tudásban részesíti, és beavatja a bhaktiba”.⁵⁹

A lelket csak a *Hare Krisna* mantra éneklésével lehet teljesen megtisztítani a karma szennyeződésétől. A *Hare Krisnát* a „felszabadulás nagy mantrájának” is nevezik.⁶⁰ A mantra ereje olyan hatalmas, hogy a szamszárában sínylődő lelkek azonnal megszabadulnak, ha eléneklik ezt; és még akkor is megszabadulnak, ha nincsenek tudatában az erejének vagy tartalmának. A Krisnához való visszatérés útja a bhakti-yoga,⁶¹ azaz Krisna odaadó szolgálata. Az ember számára a bhakti útján érhető el

„[...]a tökéletes istenszeretet állapota, amikor az embert már egyáltalán nem érdekli a saját boldogulása, de még a felszabadulás sem, és egyetlen célja, hogy tökéletes szeretettel szolgálhassa az Urat”.⁶²

Az odaadó szolgálat, az életvezetési szabályok betartása, az imaélet és Krisna nevének éneklése mellett elengedhetetlenül szükséges Krisna kegye, amelynek segítségével az ember eljuthat Krisna örökkévaló birodalmába, ahol vele örökké élhet. Ebben az esetben már nem kell új testben új életet élnie, hanem mindörökre, tökéletes boldogságban maradhat istenével. A kegy olyasvalami, amit az ember

⁵⁵ Tasi István: *Kérdések és válaszok a Krisna-tudatról*, 47.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Tasi István: Táncoló fehér elefántok. A Krisna-hit története, gondolatvilága és társadalmunkkal való kapcsolatrendszere. In: *Kultúra és Közösség*, 6. (2001/4–2002/1), (141–148) 142.

⁵⁸ A *májja* jelentése: illúzió.

⁵⁹ Rác Gézai [Bhakti Kamala Tirtha]: Magyar Vaisnava Hindu Misszió. In: *Kultúra és Közösség*, 6. (2001/4–2002/1), 149–153.

⁶⁰ Prabhupāda, A. C. Bhaktivedanta Swami: *Visszatérés. A reinkarnáció tudománya*. The Bhaktivedanta Book Trust, Budapest 2007, 116.

⁶¹ Tasi István: *Kérdések és válaszok a Krisna-tudatról*, 19.

⁶² Danka Krisztina: *i. m.* 72.

nem várhat el Krisnától, ellenben Krisna mindenkinek adja annak mértéke szerint, ahogy ő odaadó szolgálattal szolgálja urát. Azonban Krisna kegye mellett szükséges a hiteles tanítómester, a guru kegye is, aki beletartozik a Krisnától származó tanítványi láncolatba. „Csakis egy ilyen guru kegye által szabadulhatunk ki a születés és halál körforgásából” – írja Swami Prabhupáda a *Visszatérés. A reinkarnáció tudománya* című könyvében.⁶³

A Krisna-hit szerint tehát a Krisnától származó és hozzá visszatérni szándékozó lélek újra és újra kénytelen valamely testi formában átélni a létezés minden szenvedését és nyűgét, hogy a folyamat végén érdemessé váljék a felszabadulásra. Az embernek mint a legokosabb és egyedül tanítható élőlénynek minden funkcióját, akaratát, érzelmeit, vágyait és cselekedeteit Krisna akarata alá kell rendelnie, mert így válik alkalmassá az istenség kegyére, amely nélkül nem képes feljebb jutni, végső soron pedig felszabadulni. A lélek Krisnából ered, hozzá is tér vissza, Krisna kegyéből létezik és halad egyre feljebb a maga útján, viszont az ember felelősségén múlik, hogy ez az út milyen hosszú, mennyi szenvedéssel jár, és milyen tanulási folyamatot igényel a cél eléréséig.

A református tanítás a megváltásról, az újjászületésről és a feltámadásról

A keresztyén tanítás szerint Isten a világ teremője és minden létező forrása maga, aki szuverén döntéséből hívta életre az általunk ismert világot, és alkotta meg az embert. A világ és benne az Isten alkotta ember munkája szoros kapcsolatban áll teremőjével, és az ő dicsőségét szolgálja. A keresztyén gondolkodás mindig az Istennel való relációjában⁶⁴ vizsgálja az embert, és úgy tekint rá, mint Istentől függőségben lévő teremtetett lényre. Isten az embert a „maga képmására” (1Móz 1,27) teremtetete, a „föld porából” (1Móz 2,7) formálta, „és az élet leheletét lehelte az orrába” (1Móz 2,7). Az ember mint élőlény tehát Isten akaratából, az ő teremő munkája nyomán létezik és lett élőlénné. Az ember azáltal lehet élőlény, lehet része a teremtésnek, és azáltal kerülhet kapcsolatba Istennel, hogy Isten elhatározta, és végre is hajtotta megteremtését: „Így lett az ember élőlény” (Gen 2,7). Az ember abban különbözik minden más teremtménytől, hogy Isten „a maga képmására” teremtetete (Gen 1,27), és rendkívüli méltósággal, meg-

⁶³ Prabhupáda, A. C. Bhaktivedanta Swami: *Visszatérés. A reinkarnáció tudománya*, 117.

⁶⁴ Sebestyén Jenő: *Református dogmatika*. I. rész. (Szigorúan magánhasználatra szánt kézirat.) Budapesti Református Theológiai Akadémia Kurzustára, Budapest 1940, [újra kiadás é. n.], III. 24. §. 1., 138. (A Sebestyén Jenő és Török István dogmatikájára való hivatkozások utolsó számai az oldalakra vonatkoznak.)

bíztatással ruházta fel: Isten úrrá és királlyá tette az embert a teremtettségben: „Úrrá tetted kezéd alkotásain, mindent a lába alá vetettél” (Zsolt 8,7).

A református tanítás szerint az ember két részből áll: testből és lélekből,⁶⁵ ahol a lélek az, ami az embert egyénné teszi. Az emberhez mint teremtettséghez a test is ugyanúgy hozzátartozik, ahogy a lélek: lélek nélkül a test nem élhet tovább, de a lélek sem képes a funkciójának megfelelni test nélkül. Az ember teste és lelke összetartozik, a kettő egységben az ember, aki ebben az egységben áll Isten előtt. Az emberben a test és a lélek együtt alkotja azt a személyt, akit ismerhetünk, láthatunk, s amelyben „a test a lélek teste, megjelenési formája, mint ahogy a lélek is a test lelke, éltetője”.⁶⁶

Az Isten és teremtménye közötti harmonikus kapcsolatot a bűn rontotta meg. A Szentírás felfogása szerint „a bűn törvényszegés” (1Jn 3,4b), azaz „az Isten törvényével való szembehelyezkedés, annak megsértése és áthágása, megtagadása, kiirtása, s ezen rendeltetés ellen való cselekvés”.⁶⁷ Az ember a bűn miatt vesztette el Istentől kapott szentségét. A bűn olyan erőként jelentkezik, amely mulasztásokat és bűnös cselekedeteket generál.⁶⁸ A bűn az ember engedetlenségének terméke, amikor is – Török István szerint –

„[...] az ember kételkedni kezd Isten jóságában, kevesli azt, amit tőle kapott, bizalmatlanná válik parancsszava, az életadó ige iránt, s a nagyobb jó reményében lázadó módon áttöri a teremtményi léte köré vont védőgátat, a törvényt, a gondviselés eme jelét”.⁶⁹

A bűn következménye az ember Istenhez való viszonyának sérülése, az ember istenképűségének tönkretétele és megrontása, végső soron pedig a testi és lelki halál megjelenése a teremtettségben. Az eredendő bűn megjelenése is a bűn következménye. Ennek terhe alatt születik minden ember, és ez az aktuális bűnök elkövetésének oka is.⁷⁰

Az eredendő bűn tanát sokféleképpen igyekeztek megérteni és magyarázni az évszázadok során, olykor pedig finomítani próbálták az emberre gyakorolt hatását. Órigenész hamartiológiája szerint a bűn valósága az egész emberi nemre

⁶⁵ A test és lélek viszonylatában két állásponttal találkozunk: a dichotomista és a trichotomista szemlélettel. Előbbi szerint az embert a test és lélek együttese alkotja, így két összetevőről beszélhetünk. Az utóbbi szerint az ember három részből tevődik össze: σωμα, ψυχή és πνεῦμα. A pszüchén a „lelket a maga alsóbbrendű megnyilatkozásaiban, pneümán pedig a lelket a magasabb megnyilvánulásaiban értik”. Forrás: Sebestyén Jenő: *i. m.* I., 152.

⁶⁶ Török István: *Dogmatika*. Free University Press, Amsterdam 1985, VI., 20.2.5., 255.

⁶⁷ Sebestyén Jenő: *i. m.* I. rész, IV. 4., 158.

⁶⁸ Uo. I. rész, IV. 5., 159–161.

⁶⁹ Török István: *i. m.* VI., 20.3.2., 262.

⁷⁰ Sebestyén Jenő: *i. m.* I. rész, IV. 10,1–2., 169.

érvényes, ugyanis az Ádám bűnbeesésére mondott átok minden emberre érvényes.⁷¹ A bűn egyetemes tényező, és nincs senki, aki mentes volna tőle. Emellett azonban nincs olyan élőlény, legyen az akár ember vagy ember feletti teremtettség, aki teljesen megromlott volna; és minden élőlénynek szabad akarata van a bűnbánatra és megtérésre.⁷² A megromlott embert Isten helyrehozza, megjavítja élete során, hogy a fokozatos javulás útján egyre feljebb és feljebb kerüljenek, majd elérkezzenek a legmagasabb szintre.⁷³ Órigenész szerint a teremtettség teremtettségekéből kifolyólag nem lehetnek „eleve veszendő természetűek”,⁷⁴ hiszen Isten jónak minősítette a teremtettséget. A bukás oka az élőlények szabad akarata, így ugyanezen szabad akarat a megtérésre is buzdíthat.

A Kr. u. 5. század fordulóján Pelagius is az ember folyamatos megjavulásának lehetőségét, sőt kötelességét hirdette. Célja az volt, hogy „a külső vallásosságban kimerülő laza erkölcsű római életmóddal szemben segítsen megszilárdítani a következő keresztyén életvitelt”.⁷⁵ Nézetei szerint az egyház igaz tagjai a fokozatos tökéletesedés feladatát kapták,⁷⁶ amelyet a Tízparancsolat megtartásával lehet elérni.⁷⁷ Úgy vélte, hogy minden ember képes a jó cselekvésre, s így akár egy meg nem keresztelt ember számára is lehetséges az üdvösség elérése.⁷⁸ Tagadta, hogy Ádám bűne minden további utódjára, az emberiség egészére hatással volna, nézete szerint a bűnt csak mint mintát adjuk át a következő nemzedéknek.

Az első efézusi zsinat (431) elítélte Pelagius tanítását, azonban gondolatai bizonyos tekintetben továbbra is fennmaradtak. Például:

„[Aquinoi Szent] Tamás értelmezésében Jézus földi útja nem más, mint útmutatás arra, hogy az embernek mely utat kell bejárnia, hogy eljusson a neki készített örök hazába, az üdvösség és a boldogító színélátás állapotába.”⁷⁹

⁷¹ Pásztori-Kupán István: *Követvén a szent atyákat*, 63–64.

⁷² Vanyó László: *i. m.* 378.

⁷³ Pásztori-Kupán István: *Követvén a szent atyákat*, 67.

⁷⁴ Uo. 68.

⁷⁵ Pásztori-Kupán István: Élettapasztalati és teológiai motívumok Augusztinus és a pelagianusok vitájában. In: Fekete Károly – Kustár Zoltán – Kovács Ábrahám (szerk.): *Átjárható határok. Ünnepi kötet dr. Gaál Botond professzor 65. születésnapjára*. Acta Theologica Debrecinensis, 2. kötet. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen 2011, (351–369) 357.

⁷⁶ Markus, Robert A.: *Az ókori kereszténység vége*. Ford. Nemes Krisztina. Catena monográfiák, 11. Kairosz Kiadó, Budapest 2010, 65.

⁷⁷ Markus, Robert A.: *i. m.* 67.

⁷⁸ Baeck, Leo: Júdaizmus az egyházban. Ford. S. Egeresi László. In: *Theológiai Szemle*, 37. új évf., (1994/5), (286–291) 289.

⁷⁹ Tamás, Aquinoi Szent. In: Horváth Pál: *Középkori keresztény gondolkodók lexikona*. Szent István kézikönyvek 19. Szent István Társulat, Budapest 2023, (352–367) 366.

A jó eredmény elérésének tere a (római) egyház, eszközei pedig a szentségek. A szentségek által vezérelt ember rendelkezik azzal a képességgel, hogy eljusson a célba, „Isten lényege szerinti szemléléséhez”.⁸⁰ Ezzel szemben a református gondolkodás azt vallja, hogy Ádámban minden ember bűnös, ugyanis

„[...] azok az adományok, amelyekkel Isten az első emberpárt útra bocsátotta, nemcsak az első emberpárnak szótak, hanem az egész emberi nemnek, amelynek reprezentánsa Ádám volt. Amikor Ádám vétkezett, vétke által ezeket az adományokat elvesztette, nemcsak magára, hanem mindnyájunkra nézve.”⁸¹

A bűnbeesés után Isten az ő különös kegyelmével hajol le az emberiséghez, hogy mindazokat, akiket arra kiválasztott, üdvözítse és üdvösségre juttassa. A „bűn nélküli Jézus helyünkbe lépett, és életét adta érettünk váltságul” a golgotai kereszten.⁸² A református teológia a megváltást kizárólag Istennek tulajdonítja, és ezt úgy kell szemlélnünk, mint amely az Atya, a Fiú és a Szentlélek munkája. A megváltás alapja nem az emberben van, hanem Istenben, aki az ő szeretetével kiválasztott minket az üdvösségre, és azt számunkra el is készítette. A bűnös ember sosem lenne képes elégtételt adni bűneinkért és megállni Isten haragja előtt, de Isten maga nyújtott megoldást az ember számára: Fiában, Jézusban emberré lett, és istensége erejével, „de emberi természete szerint magára vette és elszenvedte helyettünk Isten bűn miatti haragját”.⁸³

A megváltás folyamatából azonban az ember sem hagyható ki: a megváltás munkája az emberrel és az emberben történik. A folyamat leírása, az egymást követő elemek sorrendje változatosnak mutatkozik a református teológiai gondolkodásban, viszont a lényeg mindig ugyanaz: a megváltás teljes mértékben Istentől ered, és az ő munkáját dicséri.⁸⁴ A Krisztustól eredő hívó szó, az evangélium a Szentlélek által jut el az emberi szívbe oly módon, hogy a Lélek által az ember megértheti a neki hirdetett jó hírt.

Az Istentől kapott elhívás összefonódik az újjászületés szakaszával, ugyanis a Szentlélek munkája által „ki is robban az ember lelke mélyén az újjáteremtetés felséges kegyelmi munkája”.⁸⁵

„Az újszövetség egyik alapfogalma az újjászületés. Ez pedig nemcsak az alacsonyabb testi ösztönök megjobbulását jelenti, hanem az összes részeket magába

⁸⁰ Tamás, *Aquinói Szent.* 366.

⁸¹ Török István: *i. m.* VI., 20.4.2., 267.

⁸² Uo. VIII., 25.1.1. b, 343.

⁸³ Uo. VIII., 25.2.2., 349.

⁸⁴ Sebestyén Jenő: *i. m.* III. kötet. *Soterologia és ecclesiologia.* 3. §. 1., 6.

⁸⁵ Uo. II., 3., 14.

foglaló egész ember teljes megújulását, nem javítást, nem gyógyítást, hanem újjáteremtést.”⁸⁶

Sebestyén Jenő ekképpen határozza meg az újjászületés fogalmát:

„Bibliai és teológiai értelemben azonban az újjászületés Isten ama kegyelmi munkája, amellyel a bűnös embert, aki lelkileg halott volt, mert a lelki halál gyermeke volt a maga bűneiben, újjáteremti és a Krisztusban való új életre újjászüli.”⁸⁷

Az újjászületés a lelkileg halott emberen végzett munkája Istennek, amelyet még annak biológiai életében, az élet előre eldöntött pontján hajt végre, és ennek eredményeképp az emberi lélek minőségi változáson megy át: „egész lelki egzisztenciákban való újjáteremtés”⁸⁸ történik. Ezzel megkezdődik az a folyamat, amelynek során az ember teljesen megváltozik Istenhez való viszonyában, gondolkodásában, érzelmeiben, meggyőződéseiben, hajlamaiban és vágyaiban egyaránt. Az újjászületés az emberi tudatosságon kívül eső tartományban történik, az ember ennek tényéről csak eredményeiből és következményeiből értesül a hit tapasztalása és a megtérés által.⁸⁹ Az újjáteremtés, az újjászületés egész létünk, emberként élt valóságunk átrendeződése, új irányba fordulása.

„Ha Istennek mint Teremtőnek az életet köszönhetjük, akkor Istennek mint Megváltónak az örök életet. A teremtetés és megváltás, az óember és az újember közt tehát különbség, sőt törés van.”⁹⁰

Az újjászületéssel együtt a feltámadás az a fogalom, amely lényegét tekintve összevethető a reinkarnációval. Jézus feltámadása a keresztyén hit leglényegesebb eleme. A feltámadott Jézus a tanítványai és az emberek között járt, beszélt velük, cselekedett közöttük. Testben támadt fel, megjelenése testben történt: „látható, hallható, megtapasztalható módon, elevenen megjelent”.⁹¹ Újólajos megjelenése nem korlátozódott a lelkére, nem valami szellem vagy kísértet járt a tanítványok között. A feltámadás mozzanatában nem vált külön Jézus teste és lelke, a kettő együttes újbóli élete jelenti a feltámadás lényegét.

Az Apostoli hitvallás tézise, a „test feltámadása” az egész ember, a test és lélek egységének feltámadását jelenti. „Jézus feltámadásában nemcsak maga a megelevenedés a fontos, hanem az, hogy őt ebben a feltámadott állapotban *fel is ismer-*

⁸⁶ Török István: *i. m.* VI., 20.4.3., 269.

⁸⁷ Sebestyén Jenő: *i. m.* III. kötet, III., 15.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Sebestyén Jenő: *i. m.* III. kötet, III., 19.

⁹⁰ Török István: *i. m.* VI., 20.4.5., 272.

⁹¹ Uo. VIII., 26.1. b, 359.

ték.”⁹² Názáreti Jézusként ismerték fel: feltámadott létezésében, „ugyanaz, de nem ugyanolyan” – ahogy Ikoniumi Amphilokhiosz fogalmazott.⁹³ Ugyanez vonatkozik a mi feltámadásunkra is: ugyanúgy megőrizzük személyazonosságunkat, amely felismerhető marad; ugyanaz lesz a testünk, de nem ugyanolyan.

„Az első ember a föld porából való, a második ember mennyből való. Amilyen a földből való, olyanok a földiek is, és amilyen a mennyből való, olyanok a mennyekiek is. És amint viseltük a földinek a képét, úgy fogjuk viselni a mennyeknek a képét is.” (1Kor 15,47–49) Pál apostol szerint az élet végeztével a földi testből az élet elszáll, a por tehát visszatér a porba. A feltámadás által újjáteremtett test azonban már mentes a halál terhétől, hiszen „az örökkévaló Isten Lelke hatja át”.⁹⁴ A keresztyének Jézus Krisztushoz hasonlatos módon fognak testben feltámadni, de testük „már megdicsőült test lesz, olyan test, amelyen többé nem tud úrrá lenni az elmúlás”.⁹⁵

A feltámadás tényének hitbeli súlyát Kálvin így fogalmazza meg: „Ha Krisztus feltámadott, akkor mi is fel fogunk támadni. Ha Krisztus nem támadott fel, mi sem fogunk feltámadni.”⁹⁶ Tehát az ember feltámadásának Jézus feltámadása az alapja: „legfőképpen Krisztus halálából és feltámadásából áll az egész evangélium”.⁹⁷ Az ember feltámadása egyenesen következik Krisztus feltámadásából. És ahogy Krisztus feltámadása is egyszerre volt testi és lelki, úgy az emberé is ehhez hasonlóan fog történni.

„Én vagyok a feltámadás és az élet, aki hisz énbennem, ha meghal is, él; és aki él, és hisz énbennem, az nem hal meg soha. Hiszed-e ezt?” – kérdezte Jézus Mártától, az elhunyt Lázár nővérétől (Jn 11,25–26). Márta pedig hittel válaszolt: „Igen, Uram, én hiszem, hogy te vagy a Krisztus, az Isten Fia, akinek el kell jönnie a világba” (Jn 11,27). Jézus a feltámadással és az élettel azonosította önmagát, mert benne maga a feltámadás és az élet állt Márta előtt. A hívő embert nem vá-

⁹² Pásztori-Kupán István: Ugyanaz, de nem ugyanolyan: A test feltámadása, mint a személyazonosság megőrzése Ikoniumi Amphilokhiosz értelmezésében. In: Sepsi Enikő – Deres Kornélia – Czeglédy Anita – Szummer Csaba (szerk.): *Studia Caroliensia: Nyelv, kultúra, identitás: A Károli Gáspár Református Egyetem 2015-ös évkönyve*. L'Harmattan, Budapest 2016, (202–213), 207. (A *dólt* kiemelés a szerzőtől.)

⁹³ Uo.

⁹⁴ Cserhádi Sándor: *Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt első levele. Fordítás és magyarázat*. Út a könyvhöz, 2. Luther Kiadó, Budapest 2008, 742.

⁹⁵ Uo. 744.

⁹⁶ Kálvin János: *Az első korinthusi levél magyarázata*. Ford. Buzogány Dezső. Református Egyházi Könyvtár, Új folyam 8. Kálvin Kiadó, Budapest 2015, 336.

⁹⁷ Kálvin János: *Az első korinthusi levél magyarázata*, 337.

laszthatja el semmi az élet Urától, Jézus Krisztustól, „aki maga az élet”.⁹⁸ Mindezek valóságát hitben tapasztaljuk meg: „A hit ragyogó dicsérete, hogy általa Krisztus élete árad belénk, és megszabadít a haláltól.”⁹⁹

„A világ vége és megújulása Krisztus visszajövetelének egyik rendkívüli kísérfőjelensége”¹⁰⁰ – írja Sebestyén Jenő a világ elmúlásáról és megújulásáról. Ez az esemény egyszeri történés, nem következik be többször. Krisztus visszajövetelét és az ítéletet a létezés terének megújulása kíséri, amikor a menny és a föld közötti határ eltűnik, a föld pedig „az üdvözültek és megváltottak lakóhelyévé változik”.¹⁰¹ A mennyország az üdvözültek lakhelye, mindazoké, akik Krisztusban birtokolhatják az üdvösség teljességét.

Szót kell ejtenünk azokról is, akik nem tartoznak a boldog kegyesek körébe. Isten emberre vonatkozó döntésébe beletartozik a büntetés és az örök kárhozat is. A kárhozat nem jelent teljes megsemmisülést, hanem az Istentől való örök és visszafordíthatatlan eltaszítotttságot és elhagyatottságot. Tehát a keresztyén hit szerint a feltámadás azok számára is valóságos, akik nem jutnak a mennybe, de számukra a feltámadás szenvedést és kárhozatot jelent.

A református tanítás szerint az ember Isten képmására teremtett testi-lelki egységben, és így teljes emberi mivoltában áll Isten előtt. A bűn által megrontott teremtettségben az ember is eredendően bűnősként jön a világra, de Isten megteremtette a megváltás, a bűn hatalmától való megszabadulás lehetőségét. De nemcsak megteremtette a lehetőséget az ember számára, hanem a Heidelbergi Káté 60. kérdés-felelete szerint:

„[...] Isten, az ő ingyen kegyelméből, minden érdemem nélkül, nekem ajándékozza és tulajdonítja Krisztus tökéletes elégtételét, igazságosságát és szentségét.”

Összevetés

A Hare Krisna-mozgalom teremtéstana és a református teremtéstan sok tekintetben mutat hasonlóságot. Elsődlegesen mindkettő külső, az emberen és a teremtetett világon kívüli eredetet feltételez: mindkettő saját istene akaratára és döntésére vezeti vissza a körülöttünk látható és érzékelhető világ létrejöttét és működését.

⁹⁸ Bolyki János: *„Igaz tanúvallomás”. Kommentár János evangéliumához*. Osiris Kiadó, Budapest 2001, 302.

⁹⁹ Kálvin János: *János evangéliuma magyarázata*. II. kötet. Ford. Vekerdi József. Református Egyházi Könyvtár, 4. Kálvin Kiadó, Budapest 2011, 40.

¹⁰⁰ Sebestyén Jenő: *i. m. V. kötet. Eschatologia*. (Szigorúan magánhasználatra szánt kézirat.) Kiadja a szerző. Budapest 1941, [újrakiadás é. n.], 16. §. 63.

¹⁰¹ Uo. 16. §. b. 66.

A világ létrejötte nem „véletlen szeszély vagy valami kényszerűség”¹⁰² műve, hanem a Teremtő terve és alkotása. A két hitrendszer egyezőséget mutat abban is, hogy a teremtett világban minden a teremtés folyamatában állt elő, természetesen az ember is. Viszont a két vallás gondolkodása között az a lényeges különbség, hogy míg a keresztyénség egyszeri és megismételhetetlen teremtésről beszél, addig a Hare Krisna-mozgalom teremtéstana ciklikusan ismétlődő teremtésről, folyamatos romlásról, majd pusztulásról és újrateremtésről szól. A két vallás eltérő felfogást képvisel a teremtés célja tekintetében is: a Krisna-hit szerint a teremtésnek az a célja, hogy a Krisnától elszakadt lelkek olyan teret nyerjenek, ahol a megfelelő szertartások, illetve a bhakti útján igyekezhetnek visszatérni urukhoz. A keresztyén hit szerint Isten azért teremtette a világot, hogy őt dicsőítse, az ember pedig e teremtett világ koronája, aki arra a feladatra hivatott, hogy megőrizze a teremtett világot, abban Isten szerint helyesen gazdálkodjék, illetve hogy Isten képmásaként teremtőjével „öntudatos viszonyba lépjen”,¹⁰³ és életét neki szentelje.

A Hare Krisna-mozgalom antropológiája szerint az ember teste és lelke különválnak egymástól, egymástól külön értelmezendő, a testi létezés pedig alacsonyabb rendű, mint a lelki. Az élőlény mint lélek Krisnából ered, vele együtt létezik és minőségileg megegyezik vele, mennyiségileg azonban különbözik tőle: Krisna felmérhetetlen nagyságához képest elenyészően kicsi lélekszíkra, amely földi útján egyik testből a másikba vándorol. A lélek saját döntése nyomán kerül a testi, anyagi valóságba, ahol hosszadalmas utat kénytelen bejárni mindaddig, míg nem visszatérhet Krisnához. Ezen az úton számos szabály köti, útjának milyensége és hossza pedig annak függvényében alakul, hogy milyen mértékben tartotta magát e szabályokhoz. A lélek számára csakis az emberben való létezése nyújt lehetőséget arra, hogy érdemben Krisnához fordulhasson, és döntéseivel, tetteivel előmozdítsa a hozzá való visszatérést, a lelkek kárhozatos körforgásából való kilépést. A folyamat tehát lényegében magán az emberen, illetve emberben lakozó lelken múlik, bár a Krisna-hit is vallja és hirdeti Krisna kegyének fontosságát és erejét. Ezért a Hare Krisna-mozgalom etikája erőteljesen mutat a felszabadulás felé: a mindennapi vallásgyakorlat és életvitel, a tanítás szerinti engedelmesség kulcsfontosságú helyet foglal el a felszabadulás folyamatában.

Ezzel szemben a keresztyén hit a test és lélek lényegi egységét vallja: Isten az embert testi-lelki egységben alkotta meg, amelyben egyik tényezőt sem tekinthetjük értéktelennek vagy lecserélhető elemnek. Az ember testi-lelki egységben áll

¹⁰² Török István: *i. m.* VI., 17.4. b, 215.

¹⁰³ Sebestyén Jenő: *i. m. I. rész*, III. 11., 149.

Isten előtt. Arról, hogy részleteiben miként lehet elképzelni ezt, többféle nézet született. A református dogmatika szerint a lelkek teremtettségének tana a leginkább elfogadható. Eszerint minden egyes emberi lélek Isten teremtő munkájának eredménye, amelyet ő titokzatos módon helyez el a megfogant emberi testbe. Az ember méltósága és értéke testestül-lelkestül tekintendő, s így nemcsak szótériológiaiilag lényeges, hogy mit teszünk a testünkkel, vagy mibe engedjük bele teljes önmagunkat.

A bűn és az eredendő bűn fogalma súlyponti kérdés a keresztyénségben, bár a Krisna-hit számára sem idegen az isten elleni cselekvés és annak következménye. A Krisna-hit tanítása szerint a piciny lélekszíkra saját döntése nyomán hullott az anyagi világba, ott a saját döntései és tettei nyomán követi vagy tagadja meg a dharma útját, és járja a lelkek körforgását. Itt azonban a lélek rossz döntése nem etikai szempontból értelmezendő, és ítélet sem születik ezzel összefüggésben. Ezzel szemben a keresztyénségben a bűn az Isten akaratával való szembe-
szegülés, Isten édenkerti parancsának semmibe vétele, vagyis erősen etikai tartalmú mozzanat. Az ítélet is ehhez kapcsolódik: büntetést helyez kilátásba, amely ugyanúgy sújt minden eredendő bűnnel érintett embert. A büntetés ellen a keresztyénségnek egyetlen válasza van: az a megváltás, amelyet az érintett emberen kívül és az ő döntésétől függetlenül Jézus Krisztus vállalt fel és szerzett meg. A református dogmatika nem tanítja az emberi közreműködést a megváltás folyamatában. A megváltás a megtérés és az újjászületés folyamatában valósul meg, amelyek által a Szentlélek megváltoztatja az ember teljes életét. Ezt Török István ekképpen summázza:

„[...] az ember ugyanis nem tehet semmit saját születéséért (Rm 9,16). A születést testi értelemben is a passzivitás jellemzi. De mint ahogy testi értelemben, lelki értelemben is az élet útjára indít el. Nem befejezése, hanem kezdete valami újnak [...]. Az újjászületés azt jelenti: Isten új talajba plántálja életünket, hogy növekedhessünk és fejlődjünk.¹⁰⁴

A feltámadás és a reinkarnáció az ember létezésének ugyanazon pontján valósul meg: mindkettő a halál után következik be, de lényegileg más és más tartalommal. A feltámadás egyszeri és soha meg nem ismétlődő mozzanat, míg az újraszületések száma és az újraszületett test minősége, formája ismeretlen és bizonytalan a halállal szembenező ember számra. A reinkarnáció ellen küzdő ember egész életét, gondolkodását, attitűdjét kénytelen azon szabályok alá rendelni, amelyek hite szerint biztosítják az újraszületés elleni védelmet.

¹⁰⁴ Török István: *i. m.* X., 31.4.2., 425.

A feltámadás Isten akaratából történik, az ember nem tud tenni, és nem is kell, hogy tegyen semmit ellene. A pozitív végkifejlet,

„[...] az újjászületés, hit, megtérés nem feltételek, amelyek valami módon megszerzik az üdvösséget, s amelyeket az ember egészben vagy részben saját erejéből teljesít, hanem csak az utat jelentik, amelyen át a szövetség kincsei személyes tulajdonába jutnak azoknak, akiknek részére megszerezte azokat az új szövetség Ura és Közbenjárója”.¹⁰⁵

A reinkarnáció bizonytalanságával szemben református hitünk – a keresztyénség egészével együtt – Jézus Krisztus örök bizonyosságát állítja szembe. Azt a hitet, amely szerint „eljön Megváltónk, aki kiszabadít a végtelen bajok és nyomorúságok örvényéből, és bevezet minket az örök élet és dicsőség boldog örökségébe”.¹⁰⁶

A keresztyén reménység nem újabb és újabb életet kíván meg, hanem jelen életünk megváltását és beteljesülését ígéri Krisztus által.

Felhasznált irodalom

- Baeck, Leo: Júdaizmus az egyházban. Ford. S. Egeresi László. In: *Theologiai Szemle*, 37. új évf., (1994/5), 286–291.
- Bolyki János: „*Igaz tanúvallomás*”. *Kommentár János evangéliumához*. Osiris Kiadó, Budapest 2001.
- Beyerhaus, Peter: *A vallások teológiájának kérdése a protestantizmusban*. Ford. Pákozdy László. In: *Theologiai Szemle*, 21., új évf., (1968/7–8/), 215–222.
- Bogdan, Henrik: Western Esotericism and New Religious Movements. In: Lewis, James R. – Tollefsen, Inga B. (eds): *The Oxford Handbooks of New Religious Movements*. Vol 2. Second Edition. Oxford University Press, New York 2016, 455–468.
- Cserhádi Sándor: *Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt első levele. Fordítás és magyarázat*. Út a könyvhöz, 2. Luther Kiadó, Budapest 2008.
- Danka Krisztina: „Létra az égbe”. A transzcendens megtapasztalásának anatómiája – a hindu vaisnava modell. In: *Vallástudományi Szemle*, 2. (2006/2), 66–85.
- Denzinger, Heinrich – Hünermann, Peter: *Hitvallások és az egyház tanítóhivatalának megnyilatkozásai*. Fila Béla és Jug László fordításának felhasználásával összeállította Romhányi

¹⁰⁵ Fejes Sándor: Kálvin a megsejtesítődésről. In: Békési Andor – Galsi Árpád (szerk.): *Evangéliumi kálvinizmus*. „Az evangéliumi kálvinizmus” füzetek sorozat rövidített, szerkesztett és kiegészített kiadása egy kötetben. Kálvin Kiadó, Budapest 2009, (51–84) 52.

¹⁰⁶ *Institutio* I. 3.9.5. Kálvin János: *Institutio. A keresztyén vallás rendszere, 1559*. I. kötet. Ford. Buzogány Dezső. Református Egyházi Könyvtár, Új folyam 7/1. Kálvin Kiadó, Budapest 2014, 543.

- Beatrix és Sarbak Gábor. Szerk. Burger Ferenc. Szent István kézikönyvek, 9. Örökmécs Kiadó, Bányaterenye – Szent István Társulat, Budapest 2004.
- Eliade, Mircea: *A szent és a profán*. Ford. Berényi Gábor. Helikon Kiadó, Budapest 2014.
- Farkas Judit: „*Ardzsuna dilemmája*”. *Reszocializáció és legitimáció egy magyar Krisna-bitű közösségben*. Kultúrák keresztútján 1586–1953, 11. Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete – L'Harmattan Kiadó, Budapest, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar, Néprajz – Kulturális Antropológiai Tanszék, [Pécs] 2009.
- Fejes Sándor: Kálvin a megszentelődésről. In: Békési Andor Galsi Árpád (szerk.): *Evangéliumi kálvinizmus*. „Az evangéliumi kálvinizmus” füzetek sorozat rövidített, szerkesztett és kiegészített kiadása egy kötetben. Kálvin Kiadó, Budapest 2009, 51–84.
- Frisk, Liselotte – Gilhus, Ingvild Sclid: The New Age. In: Lewis, James R. – Tøllefsen, Inga B. (eds): *The Oxford Handbooks of New Religious Movements*. Vol 2. Oxford University Press, New York 2016, 469–481.
- Fukk Lóránt: A New Age-világmozgalom. In: *Theológiai Szemle*, 39. új évf., (1996/1–6), 207–212.
- Gál Péter: *A New Age – keresztény szemmel*. Lámpás Kiadó – Szegletkő Kiadó, Abaliget – Budapest 1994.
- Gyurka Zsófia: Vaisnava időszámítás, ünnepek, naptár. In: *Kultúra és Közösség*, (2000/2–3), 71–79.
- Hinduizmus. In: Bellinger, Gerhard J: *Nagy valláskalauz. 670 vallás, egyház és kultusz, világnézeti-vallási mozgalom és társaság, valamint vallásfilozófiai iskola lexikona*. Ford. Viola József. Akadémiai Kiadó, Budapest 1993, 150–183.
- Hogg, A. G.: *Karma and Redemption: An Essay Toward the Interpretation of Hinduism and the Restatement of Christianity*. Diocesan Press, Madras 1970.
- Hornyánszky Balázs – Tasi István: *A természet IQ-ja*. Kornétás Kiadó, Budapest 2005.
- Kálvin János: *Az első korinthusi levél magyarázata*. Ford. Buzogány Dezső. Református Egyházi Könyvtár, Új folyam 8. Kálvin Kiadó, Budapest 2015.
- Kálvin János: *Institutio. A keresztényen vallás rendszere, 1559*. I. kötet. Ford. Buzogány Dezső. Református Egyházi Könyvtár, Új folyam 7/1. Kálvin Kiadó, Budapest 2014.
- Kálvin János: *János evangéliuma magyarázata*. II. kötet. Ford. Vekerdi József. Református Egyházi Könyvtár, 4. Kálvin Kiadó, Budapest 2011.
- Kärkkäinen, Veli-Matti: *An Introduction to the Theology of Religions: Biblical, Historical and Contemporary Perspectives*. InterVarsity Press, Downers Grove, Illinois 2003.
- Koncz Sándor: Újreformátori teológia II. In: *Theológiai Szemle*, 22., új évf., (1979/1–6), 331–337.

- Kovács Ábrahám: Különböző teológiai megközelítések más vallásokhoz. In: Nagy Antal (szerk.): *Napkeletől napnyugatig: Vallástörténeti tanulmányok*. I–II. rész. Lux Könyvkiadó, Budapest 1999.
- Kovacs, Abraham: The Challenge of the Post-Christendom Era: The Relation of Christian Theology to World Religions. In: Goodwin, Stephen R. (ed.): *World Christianity in Local Context: Essays in Memory of David A. Kerr*. Continuum, New York – London 2009, 3–23.
- Küng, Hans – Stietenron, Heinrich von: *Párbeszéd a hinduizmusról*. Ford. Szabóné Révész Magda. Kereszténység és világvallások. Palatinus-Könyvek Kft., Budapest 1999.
- Lux Éva: Beágyazott idő – krisnás szent idő a keresztény profán időben. In: *A megfoghatatlan idő. Tanulmányok*. Néprajzi Tabula Könyvek 2. Néprajzi Múzeum, Budapest 2000, 218–243.
- Markus, Robert A.: *Az ókori kereszténység vége*. Ford. Nemes Krisztina. Catena monográfiák, 11. Kairosz Kiadó, Budapest 2010.
- McClelland, Norman: *Encyclopedia of Reincarnation and Karma*. McFarland and Company, Inc., London 2010.
- Németh András: Mi is az idő? – Történeti időszociológiai és időantropológiai vázlatok. In: *Iskolakultúra Online*, 1. (2007), 54–75. https://misc.bibl.u-szeged.hu/45526/1/iol_2007_001_054-075.pdf (2024. márc. 10.).
- Nortey, Justin – Lipka, Michael – Alvarado, Joshua: Few Americans Blame God or Say Faith Shaken Amid Pandemic, Other Tragedies. In: *Pew Research Center*, Nov. 23, 2021, (1–51) 36. https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/20/2021/11/PF_23.11.21_problem_of_evil.pdf (2025. nov. 1.).
- Órigenész: *A princípiumokról*. I. kötet. Ford. Pesthy Monika, Kránitz Mihály, Somos Róbert. Catena – Fordítások/Monográfiák 5. Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó, Budapest 2003.
- Partridge, Christopher: Alternative Spiritualities, New Religions, and the Reenchantment of the West. In: Lewis, James R. (ed.): *The Oxford Handbook of New Religious Movements*. Oxford University Press, Oxford–New York 2004, 39–67.
- Pásztori-Kupán István: Élettapasztalati és teológiai motívumok Augustinus és a pelagiánusok vitájában. In: Fekete Károly – Kustár Zoltán – Kovács Ábrahám (szerk.): *Átjárható határok. Ünnepi kötet dr. Gaál Botond professzor 65. születésnapjára*. Acta Theologica Debrecinensis, 2. kötet. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen 2011, 351–369.
- Pásztori-Kupán István: *Követvén a szent atyákat. Az ógybáz dogmatörténete 381-ig*. Napoca Star Kiadó – Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2010.
- Pásztori-Kupán István: Ugyanaz, de nem ugyanolyan: A test feltámadása, mint a személyazonosság megőrzése Ikoniumi Amphilokhiosz értelmezésében. In: Sepsi Enikő – Deres Kornélia – Czeglédy Anita – Szummer Csaba (szerk.): *Studia Caroliensia: Nyelv,*

- kultúra, identitás: A Károli Gáspár Református Egyetem 2015-ös évkönyve.* L'Harmattan, Budapest 2016, 202–213.
- Tamás, Aquinói Szent. In: Horváth Pál: *Középkori keresztény gondolkodók lexikona.* Szent István kézikönyvek 19. Szent István Társulat, Budapest 2023, (352–367) 366.
- Prabhupāda, A. C. Bhaktivedanta Swami: *A Bhagavad-Gítá úgy, ahogy van.* Második, javított és bővített kiadás. Bhaktivedanta Book Trust, Budapest 1993.
- Prabhupāda, A. C. Bhaktivedanta Swami: *Az önmegvalósítás tudománya.* The Bhaktivedanta Book Trust, Budapest 1990.
- Prabhupāda, A. C. Bhaktivedanta Swami: *Visszatérés. A reinkarnáció tudománya.* The Bhaktivedanta Book Trust, Budapest 2007.
- Rácz Géza [Bhakti Kamala Tirtha]: Magyar Vaisnava Hindu Misszió. In: *Kultúra és Közösség*, 6. (2001/4–2002/1), 149–153.
- Sebestyén Jenő: *Református dogmatika.* I. rész. (Szigorúan magánhasználatra szánt kézirat.) Budapesti Református Theológiai Akadémia Kurzustára, Budapest 1940 [újra kiadás é. n.].
- Somos Róbert: Órigenész platonizmusa. In: *Magyar Filozófiai Szemle*, 65. (2021/4), 33–51.
- Stojits Iván: *Teozófia és a teozófiai mozgalom.* Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest 1905.
- Szathmáry Sándor: Memento mori. Vallástörténeti körkép: hogyan értelmezi az öt világ-vallás a halált? In: *Theológiai Szemle*, 27. új évf. 4., (1984/4), 216–222.
- Tasi István: *Kérdések és válaszok a Krisna-tudatról.* Lál Kiadó, Somogyvámos 2002.
- Tasi István: Táncoló fehér elefántok. A Krisna-hit története, gondolatvilága és társadalmunkkal való kapcsolatrendszere. In: *Kultúra és Közösség*, 6. (2001/4–2002/1), 141–148.
- The Global Religious Landscape. In: *Pew Research Center.* Report, December 18, 2012. <https://www.pewresearch.org/religion/2012/12/18/global-religious-landscape-exec/> (2025. nov. 1.).
- Török István: *Dogmatika.* Free University Press, Amsterdam 1985.
- Vanyó László: *Az ókeresztény egyház irodalma.* I. kötet. Jel Kiadó, Budapest 2013.
- Vermes Géza: *A kereszténység kezdetei. Názárettől Nikaiáig (Kr. u. 30–325).* Ford. Nagy Mónika Zsuzsanna. Libri Kiadó, Budapest 2013.
- Wyatt, Tim: Mindig van újraszületés. Ford. Szabó Lilla. In: *Magyar Teozófiai Társulat.* (A tanulás csarnoka/olvasnivalók), (1–4) 1. https://www.teozofia.hu/sites/default/files/olvasnivalok-pdf/Tim%20Wyatt_Reinkarn%C3%A1ci%C3%B3%20cikkford.pdf (2024. márc. 8.), 1.
- Wyatt, Tim: There Is Always Reincarnation. In: *The Theosophist* 143 (2022/7), 18–20. <https://www.ts-adyar.org/sites/default/files/2024-01/Vol143No07%20Apr2022.pdf> (2025. nov. 1.)

Reincarnation from a Reformed Perspective

The question of facing death and the question of existence after death are of fundamental importance in both Christianity and Hinduism. In Hinduism, reincarnation and rebirth provide the answer to the question of existence after death, while Christianity sees the solution in resurrection and eternal life. Examining this topic within the framework of religious history, we find various forms of reincarnation belief in the early Christian period and in modern Western thought. Christianity's twentieth-century dialogue with other religions, particularly Hinduism, also considers the relationship between reincarnation and resurrection as a fundamental motif.

The examination of reincarnation and resurrection naturally brings us to both religious systems' core teachings: the doctrine of creation, anthropology, sin and ethical conduct, and the salvation or liberation possible for humanity. Both religions trace the origin of the world and humanity to their respective conceptions of the divine, and both recognize that humans are unable to achieve their proper destiny according to the divine will through their own efforts alone. Left alone in a hostile world, humans need grace and must rely on everything that God reveals and, more fundamentally, on everything God does for them.

Keywords: reincarnation, resurrection, redemption, liberation, spiral and linear time.